

De entreprenante pættemagere

Johan Jacob Pætges (1808-1871) og Joseph Frederik Pætges (1809-1876)

Familien Pætges

I Roskilde levede der to brødre i 1800-tallet, der hed Pætges. De var brødre til guldalderens feterede skuespillerinde, Johanne Luise Heiberg, ligeledes født Pætges. Disse to brødre satte deres præg på livet i Roskilde, ikke mindst foreningslivet. De var ud af en børneflokk på 8, måske 9, og kom fra meget fattige kår i København.

Deres far, Christian Heinrich Joseph Pætges (1777-1834), var en fortrukken værtshusholder, der stort set kunne formøble alt, hvad moderen, Henriette Hartvig Pætges (ca. 1776-1861), kunne skrabe sammen til familiens underhold ved pensionatsvirksomhed og gadekøkken på Bakken om sommeren. De var indvandret fra Tyskland og lærte aldrig at tale dansk.

Den ene Roskilde-bror, Johan Jacob, blev født 1808, den anden, Joseph Frederik, i 1809, medens Johanne Luise blev født 1812 som næstsidste barn. Moderen ønskede at give sine børn de bedste muligheder i livet. Derfor fik de to drenge begge en håndværksuddannelse: Johan Jacob blev hattemager, og Joseph Frederik blev skomager. Begge blev udlært i København, men bosatte sig siden i Roskilde. Her døbte folkeviddet dem Pættemager Hatges og Pættemager Skotges.

Pættemager Hatges alias hattemager Pætges

Hattemageren blev svend i 1828. Af hans vandrebog udstedt i 1832 i Helsingør fremgår, at han en tid opholdt sig i Norge. Den 9. december 1840 erhvervede han borgerskab i Roskilde og kunne nu nedsætte sig som hattemagermester i byen. Han fandt hurtigt en lokal pige, Karen Marie Bodholdt, datter af sadelmager Jens Bodholdt med bopæl og værksted i Ringstedgade. Hun var født 1797 og således en halv snes år ældre end sin mand.

Det fremgår af kirkebogen, at de blev gift i Roskilde Domkirke den 6. maj 1841. De bosatte sig siden i Skomagergade 13. De fik to døtre: Henriette Johanne Magdalene (1842-1890) og Sophie Amalie (1845-1914). Med til husholdningen hørte ifølge folketællingerne fra 1850 og 1855 også Malene Pætges,

Henriette Hartvig Pætges, teltholder på Bakken og mor til brødrene Pætges og fru Heiberg. Gengivet efter stik i Høeg Brask, Richard: Familien Pætges: nogle Antegnelser til "Et Liv gjenoplevet i Erindringen" af Johanne Luise Heiberg. Personallistorisk Tidsskrift. 1939. S. 169-186.

Hattemagerens lavsskilt. Den gamle By i Århus.

Hattemager Johan Jacob Pætges's beskedne byejendom, Skomagergade 13, en generation efter hans død. Nu husede ejendommen Christine Erbes lille børnetøjsforretning. Desværre mangler overetagen på fotografiet. Amatørfotografi. Ca. 1900. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

Politibetjent på Frederik 6.'s tid. Hattemageren erhvervede borgerskab i 1840, et år efter kongens død, så hans politiuniform har uden tvivl været den samme som på illustrationen. Tegning: Jacob Kornrup. U. å. Roskilde Museum.

anført som husfaderens søster, født 1816. Hun er ikke omtalt i fru Heibergs erindringer. Men disse erindringer er præget af mange fortællinger og unøjagtigheder. Desuden udlejede familien en lejlighed i huset.

Andre gøremål

Johan Jacob havde ikke nok i sit hattemageri og lejeindtægten fra sit hus – måske fordi indtjeningen ikke kunne stå mål med hans eget og familiens ambitionsniveau. Derfor havde han et par bijobs. Han var således torvemester. Den gammeldags handel direkte mellem bonde og storkøbmand inde i købstaden var i 1860'erne blevet afløst af en kornbørs på Nytorv (en del af det nuværende Stændertorvet). Der handlede onsdag og lørdag, og på disse dage var det ikke ualmindeligt med tilførsler af 250 til 300 vognlæs korn, så det krævede sin mand at være torvemester. Desuden var han politibetjent i byen og medlem af borgervæbningen (se billedtekst s. 82).

Johan Pætges døde af lungebetændelse den 3. april 1871. Herved mistede fru og en ugift datter deres forsørger. For at skaffe tilstrækkelige indtægter til at opretholde livet måtte mor og datter flytte op på 2. sal i nogle loftsværelser i huset, så de fik lejeindtægt fra lejlighederne både i stuen og på 1. sal. Fru Pætges døde året efter. Begge ægtefæller blev begravet i Roskilde ifølge kirkebogen.

Pættemager Skotges alias skomager Pætges

Broderen, Joseph Frederik Pætges, aflagde mesterprøve som skomager den 29. juli 1831 i København, hvor han var blevet udlært som svend et par år før. Så han gik ikke på valsen som sin bror, men havde mere travlt med at etablere sig. Han blev allerede gift den 19. august, 3 uger efter mesterprøven, med Caroline Augustine Kier i Roskilde Domkirke. Hun var født i 1791 og således 18 år ældre end sin ægtemand. Hun var datter af en handskemager Kier i Roskilde og havde før været gift med en skrædder ved navn Ivanow, men var blevet skilt. Joseph Frederik erhvervede borgerskab i Roskilde den 1. august 1832.

Vi finder ham allerede etableret ved folketællingen i 1834 med egen husstand og værksted i et af byens utallige ildebrandshuse bygget efter de store bybrande i 1731 og 1735. Det lå som nabo til Roskilde adelige Jomfrukloster på adressen Algade 39. Til husstanden hørte Carolines søn af første ægteskab, der var læredreng, desuden endnu en læredreng

Torvehandel på Raadhustorvet med en vrimmel af handlende og kunder. Også i Johan Jacob Pætges tid var der noget at holde styr på for en torvemester. Senere foto: Kristian Hude. Ca. 1900. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

og to skomagersvende. I 1833 fødte Caroline en datter: Marthe Henriette Augustine, men hun levede kun 13 dage. I 1837 fik de Ida Johanne Christiane.

Kommandør Alexander Wilde, der boede en årrække i en lejlighed på Palæet, har beskrevet forretningen i sine erindringer. Hvor andre håndværkere nøjedes med et laugsskilt (skomagerne havde en støvle), var Pætges anderledes kundebevidst: *“I hans lille Ejendom stod i alle Vinduer Mesterværker lige fra drabelige Junkerstøvel til den mindste Barnesko”*. I 1840 blev skomager Pætges oldermand for Roskilde Skomagerlav, en stilling han beholdt lige til 1868.

Algade 36, lige efter muren foran Roskilde adelige Jomfrukloster. Her havde skomager Joseph Frederik Pætges sin velassorterede butik med værksted bagved. Selv om skomageren for det meste syede sko efter bestilling og mål, skulle han alligevel have lidt færdigvarer til udstilling i butiksvinduet som en form for reklame for at lokke kunder indenfor i butikken. Senere foto: Kristian Hude. Ca. 1900. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

Portræt af skomagermester og bedemand Joseph Frederik Pætges. Visitkortfoto. Ca. 1870. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

Ved folketællingen i 1845 var datteren 8 år, og familien holdt pige til hjælp med det huslige. Stedsønnen var i mellemtiden blevet svend, så der var tre svende på værkstedet, men stadig to læredrenge. I 1850 døde Caroline af vattersot.

Allerede ½ år efter giftede Joseph Frederik sig igen. Denne gang med Nielsine Helene Thieme, født 1813. Hun var datter af en stiftsdyrlæge og dermed fra et højere socialt lag i samfundet. Nielsine fødte en søn i 1852, Georg Anton Christian. Han blev siden smed og emigrerede til Amerika. I 1856 fik de Mads Andreas Eduard, men han levede kun godt ½ års tid. Man skal huske på, at der endnu i slutningen af 1800-tallet var en høj børnedødelighed.

Foreningsliv og bedemandsvirksomhed

De mange folk på hjemmefronten gjorde det muligt for mester at bruge det meste af sin energi på andre gøremål, der i højere grad havde hans interesse. Særlig én bibeskæftigelse øgede også hans indtjening betragteligt. Via medlemskab af Roskilde Ligbærerlaug blev han efterhånden bedemand.

Tømremester Lorentz Webers har i en erindringsartikel beskrevet en typisk begravelse ledet af Pætges: "Naar en af Byens større Mænd skulle begraves, gik det ret højtideligt til. Fra Domkirken, hvor Sørgehøjtideligheden fandt sted, bares Liget af Ligbærerne til Graabrødre Kirkegaard, Ligvogn kendtes ikke. I Spidsen for Ligtoget gik en underlig Fremtoning, Bedemanden Skomager PÆTGES, Broder til Politibetjenten, iført en Sørgekappe, noget, der lignede en Havelock, men med forskellige Fryndser og Kvaster paa, derefter kom Ligbærerne med Kisten og derefter Følget, 2 og 2, alle med høje Hatte, ganske vist af mange forskellige Aargange, og da der kun gik 2 Mænd ved Siden af hinanden, kunde Følget faa en anselig Længde. Da Ligbærerne paa den lange Vej fra Kirken til Kirkegaarden ofte maatte skifte, foraarsagede det hyppige Standsninger i Toget, og Turen fra Kirken til Kirkegaarden tog derfor lang Tid og var alt andet end behageligt for Følget, særlig naar de i Forvejen var forfrosne af at sidde i den kolde Kirke (Varmeværk fandtes ikke dengang) og høre en lang Tale med Oprensning af alle den salig hensovedes Dyder". Bedemandshvervet skæppede godt i kassen, så han bedre kunne leve op til sin nye kones sociale status.

Joseph Frederik var desuden det fødte foreningsmenneske, som det fremgår af Otto Wroblevskis erindringer fra perioden 1853 til 1858, hvor han drev en boghandel på Nytorv. Han kaldte J. Fr. Pætges for: "Byens og Borgerskabets ejendommelige Faktotum i Glæde og Sorg, Tambourmajor ved Borgerkorp-

Bedemand iført sørgekappe byder vin til begravelsesgæster. Tegning: Jacob Kornerup. Ca. 1890. Roskilde Museum.

set, Bedemand (populært kaldet Fordanser ved Ligvognen), Festarrangør ved Klubballer, Forsanger ved mange Fester, og af Profession Skomager”.

Han var naturligvis også medlem af Roskilde og Omegns Fugleskydningselskab. Det fik en særlig betydning for dette hæderkronede selskab, idet han blev dets redningsmand. På generalforsamlingen i 1861 afslørede medlemsflugt, mangel på forsamlingslokale og ikke mindst en gæld til Roskilde Sparekasse. Nu trådte J. F. Pætges til og tilbød at betale gælden mod at overtage alle selskabets ejendele, heriblandt alle skydeskiverne. Dog kunne folk, der ønskede deres skiver tilbage, få dem udleveret. Ved denne lejlighed forsvandt nogle af selskabets bedste skydeskiver, blandt andet agent Søren Borchs skiver. I løbet af sommeren 1861 rekonstrueredes selskabet med Pætges som formand. Han

Fugleskydningselskabets medlemmer samlet foran Boserup Pavillon, hvor fugleskydningerne fandt sted fra 1862 til 1900, efter at skomagermester Pætges havde reddet selskabet fra konkurs året før. Foto: Ukendt fotograf. 1863. Affotograferet af Kristian Hude. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

blev for øvrigt aldrig selv fuglekonge.

Bedemandens sidste år

I 1865 havde bedemanden den sorg at måtte begrave sin egen kone. Nielsine døde af en hjertesygdom. Han egnede sig ikke til at leve alene, så han giftede sig for tredje gang i 1866, denne gang med en noget yngre, selverhvervende kvinde, dameskrædderinde Christiane Hvorup, født 1822. Hun overlevede ham, idet han døde den 16. maj 1876. Som dødsårsag anførtes selvmord i kirkebogen. Måske har bedemandserhvervet haft en indflydelse på hans humør i de seneste år, men det var ikke det folk huskede ham for.

Familiefølelse

Der er ingen tvivl om, at de to brødre holdt sammen livet igennem. Som nævnt optog den ene bror også en lillesøster i sin husstand. Så det var en familie med sammenhold. Men med hensyn til den landskendte søster, Johanne Luise Heiberg, kunne brødrene ikke sole sig ved familieskabet. Ifølge Wroblevski kom de næppe sammen. For som boghandleren skriver i sine erindringer, så ville han uden tvivl have hørt det ude i byen, hvis hun havde besøgt sine brødre.

Kilder og litteratur:

Folketællinger for Roskilde *Købstad* 1834, 1840. 1850

Ligbærerlaugets arkiv. Rigsarkivet.

Roskilde Domsogn. Hovedministerialbog 1814-1917 (de relevante år).

Heiberg, Johanne Luise: Et Liv gjenoplevet i Erindringen. Gyldendal 1891. Bd. 1-4.

Høeg Brask, Richard: Familien Pætges: nogle Antegnelser til "Et Liv gjenoplevet i Erindringen", af Johanne Luise Heiberg. Personalhistorisk Tidsskrift. 1939, s. 169-186.

Wilde, Alexander: Lyse og mørke Livserindringer 1856-1863. Gyldendal. København. 1895, s. 6.

Wroblevski, Otto: Fem Aar i Roeskilde. Eget Forlag. 1917, s. 56.

Weber, Lorentz: Smaa Billeder fra Roskilde omkring 1870. Jul i Roskilde. 1. årg. 1925, s. 9-10. (Citat s. 10).

Roskilde og Omegns Fugleskydningsselskabs hjemmeside: Fugleskydningens oprindelse. <https://www.roskildefugleskydning.dk/> (Pætges's redningsaktion og brødrenes øgenavne).